

A római és a kánonjog időszerűsége

Beszélgetés Hamza Gábor professzorral

1993. december 9–11. között rendezték meg a Pápai Lateráni Egyetemen a IX. Nemzetközi Római Jogi és Kánonjogi Konferenciát, A római jog és a kánonjog mint a mediterrán kelet közösségeinek sajátos joga címmel. Tizennyolc országból érkeztek előadók, ötvennégy egyetem képviseltette magát, a konferencia végén a Szentatya külön kihallgatáson fogadta a résztvevőket. A korábbi szimpóziumoktól eltérően a résztvevők többsége nem olasz volt. Ez a tény is mutatja, hogy a római jogi gyökerekre visszanyúló kánonjog — a germán jogforrás, a Lex Ribuaria fogalmazta meg azt a tételt, miszerint az egyház a római jog alapján él — má is érvényes jog. Nemcsak meghatározott személyi körben, nem csupán az egyháziakra, illetve az 1983-ban hatályba lépett új kánonjogi kódexet alapul véve a katolikusokra kötelező normákat tartalmaz, hanem nemzetközi jog is. A kánonjognak ezt a nemzetközi jellegét mind ez idéig nemigen hangsúlyozták. A konferencián elhangzott előadások témái rendkívül széleskörűek voltak. Átfogták a Mediterráneum világát éppúgy, mint egész Európát. Magyarországot több kutató képviselte, akik közül Hamza Gábor, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Jogtudományi Karának professzora előadást is tartott.

Hogy érvényesülhet a kánonjog mint nemzetközi jog?

— Egy aktuális példát említhetünk, amely hazánkat is érinti, ez pedig az eladósodás. Három évvel ezelőtt, 1990-ben ugyancsak a Lateráni Egyetem szervezésében az eladósodásról, az adósok és az eladósodott országok védelméről tartottak nemzetközi konferenciát. Ez elsősorban Latin-Amerikára, jó néhány afrikai országra és a legtöbb közép-, illetve kelet-európai államra vonatkozik. Ilyen megközelítésben korábban nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel a világi jog művelői.

eladósodás

Az eladósodás ugyanis két szempontból is vizsgálható. Egyrészt, milyen módon kerüljön sor az adósságállomány rendezésére, másrészt, az eladósodás milyen gyökerekre nyúlik vissza. A jognak az etikával, illetve a méltányossággal szoros kapcsolatban álló aspektusa kerül előtérbe: mennyiben méltányos és mennyiben jogszerű az adósságállomány állandó növelése, annak ellenére, hogy az eredetileg kölcsönzött tőkének már a többszörösét visszafizették kamatok formájában. Ez a kérdés már a római jogban is fölvetődött, sajnos ilyen értelmű vizsgálata mind a mai napig, jól ismert érdekeknél fogva háttérbe szorult.

Egy másik téma, amelyet a Lateráni Egyetem jogi kara ugyancsak szükségesnek tart alaposabban megvizsgálni: a család és a házasság iránti érdeklődés, annak változásai.

Az adósvédelem vagy a házasság intézménye kiváltképpen alkalmas annak bemutatására, hogy a jog, amennyiben azt a méltányossággal, az etikai elemekkel való összefüggésében vizsgáljuk, örök intézménye az emberiségnek.

A kánonjog tehát nem egy bizonyos jogrendszer, amelyben kiváltképpen szerephez jutnak a jognak ezek a folytonosságot tükröző elemek, hanem az egész emberiségnek a joga.

Magyarországon annak az örvendetes folyamatnak lehetünk tanúi, hogy egyre inkább integrálódunk az európai jogrendszerbe, kialakulófésében van egy nemzetek feletti jog, például az emberi jogok vonatkozásában, és gondoljunk az Európa Tanácshoz való csatlakozásra, amelynek egyes feltételei jelzik, hogy a hazai jogrendszert is a nemzetek feletti joghoz kell kapcsolnunk.

nemzetek feletti jog

A római jogon nyugvó kánonjog nemzetek feletti jog, amely már évszázadokkal korábban kialakult, s megelőzte a modern értelemben vett nemzetek feletti jogot.

Mindez elsősorban jogelméleti megállapítás, kérdés azonban, milyen módon érvényesülhet a nemzetek feletti jog?

— Ne gondoljunk arra, hogy a kánonjogot akár a magyar jogrendszernek, akár bármely más állam jogrendszerének integráns részévé tegyék; sokkal inkább arról van szó, hogy a kánonjogot a nemzetek feletti jog részének kell tekinteni. Ehhez alapos kutató és tájékoztató munkára van szükség, hiszen a nemzetközi jog művelői sincsenek sok esetben tisztában a római jogi alapokon nyugvó kánonjognak ezzel a sajátosságával.

Amikor egyes irányelvek vagy jogszabályok kidolgozására európai szinten sor kerül, akkor a kánonjog bizonyos tételeit sokkal nagyobb hangsúllyal kellene figyelembe venni. Ez a jogalkotásra vonatkozik. A jogalkalmazásban is van azonban lehetőség, például a strasbourgi bíróság gyakorlatában, a jog általános elveinek gyakorlásában a nemzetek feletti jogot tükröző kánonjogi elemeknek sokkal komolyabb szerepet kellene kapniuk.

Az Ön előadása a Szent István-i törvények és a keresztény jog összefüggéseiről szólt. Milyen megállapításra jutott?

— A római jog utolsó szakasza, részben a Codex Iustinianus, részben a Jusztinianuszi Digesták és Novellák egyértelműen keresztény jogot tükröznek. A szakirodalomban, nem utolsósorban politikai okok által motiváltan, vitatott volt, hogy a Jusztinianuszi római jog mennyiben tekinthető keresztény jognak. Az egységes olasz nemzeti állam megalakulását követően egyes tudósok — például Padeletti — tagadták a római jog keresztény jellegét. A német szakirodalomban még maga Mommsen is kétkedően viszonyult ehhez a kérdéshez.

a keresztény jog egyetemes

Hogy mennyire hasznos egy nemzetközi konferencia ilyen kérdések tisztázásában, mutatja, hogy 1934-ben a Rómában és Milánóban tartott konferencia éppen a római jog keresztény jellegével foglalkozott. Azóta lett elfogadottá a szakirodalomban az, hogy a római jog a legfejlettebb és ránk maradt formájában sok vonatkozásban keresztény, s ilyen értelemben egyetemes elveket, értékeket őriz.

A Szent István-i jogalkotással kapcsolatban először meg kell határoznunk, mit jelent a keresztény jog? Megállapíthatjuk, hogy a keresztény jog egyetemes jog, az állam és az egyház kapcsolatát éppúgy szabályozza, mint bizonyos jogintézményeket. Az állam szociális gondolkodását tükröző egyes alapítványok, kórházak működésével kapcsolatos kérdések már a római jogban is megjelennek. Az egyes zsinati határozatok, a 813-as arles-i, majd a 847-es mainzi zsinati határozatainak hatása tetelesen, cím

szentgyörgyi istván díszútja
— jog és méltányosság —

szerint is kimutathatók a Szent István-i törvényhozásban.

méltányosság

A keresztény jog eleme a méltányosság, az, hogy a büntetést lehetőség szerint mérsékelni kell. Szent István törvényeiben ez is fölkelhető. Példaképpen utaljunk az első dekrétum 18. fejezetére: aki a tízedet nem fizette meg, annak büntetése annyi volt, hogy a következő esztendőben a tízedet felül még kilenc részt meg kellett fizetnie, szemben más barbár államok törvényeivel, amelyek erre az esetre igen súlyos testi fenyítést írtak elő. Nem lényegtelen a különbség, s nyilvánvaló, hogy keresztény eszméket tükröz. A Szent István-i törvényhozásban a pletasra vonatkozó jel, hogy a tolvajlásért servus (rabszolga) büntetése harmadszori visszaesés esetében sem halál; ez korabeli nemzetközi összehasonlításban rendkívül enyhe büntetésnek számít, sőt, a későbbi magyar uralkodók törvényeivel összehasonlítva is az.

A római jog és ezzel együtt a kánonjog tehát napjainkban nem hogy feledésre ítéltető, hanem egyre fontosabbá válik egységesítésre törekvő világunkban...

— Jheringtól, a múlt század második felének talán legkiemelkedőbb jogtudósától származik az a híres tétel, amely szerint a rómaiak háromszor adtak törvényeket az emberiségnek: először, amikor az egységes jog alapjára helyezték az államot; másodsor, amikor létrejött és általánosan elfogadottá vált a római jogi alapokra épített kánonjog; harmadszor pedig akkor, amikor a világi jogot a XII. századtól kezdődően a római jog alapján egyetemessé tették. Annyit fűznék ehhez hozzá, hogy a kánonjognak a római jogi alapokon való kialakulása és az európai jognak a római jogra való helyezése lényegét tekintve ugyanazt a folyamatot tükrözi: az egyetemességről van szó. A kánonjog esetében ez annyit jelent, hogy egyetemes jog, és ilyen értelemben az egyetemessé váló jogalkotás szerves részét kell képeznie.

Elmer István